

KRONIEK

TIJDSCHRIFT HISTORISCH AMERSFOORT

JRG 22 · NR 3 SEPTEMBER 2020

Katoendrukkerij in gerestaureerde Volmolen

De voormalige pastorie (links) en de Elleboogkerk (rechts), verbonden door een atrium. Daar komt ook de hoofdingang van het nieuwe museum.

Museum Amersfoort NL

Museum Flehite gaat in de toekomst op in Museum Amersfoort NL, een museum met landelijke uitstraling. Dat is de kern van het plan dat museumkoepel Amersfoort in C en Bouw- en Restauratiebedrijf Van de Burgt & Strooij in juli presenteerden. Het nieuwe museum zal gevestigd worden in de Elleboogkerk en naastgelegen pastorie, terwijl de muurhuizen van Museum Flehite hun museale functie behouden. Het nieuwe museum zal objecten exposeren uit het CC NL in Vathorst, het depot van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, het Rijksmuseum, Museum Paleis Het Loo en het Nationaal Openluchtmuseum. Wanneer het nieuwe museum zal worden geopend, is nog onbekend.

Rectificatie

Kroniek 2 juni 2020

p.8-9 Grafmysterie opgelost

VERSCHILLENDE GESLACHTEN

p.9 – In de acte is sprake van getuige Aernt van de Wall, die bruidegom Henrick zijn neef noemt. Dit in tegenstelling tot wat in de Kroniek vermeld staat.

TERUG NAAR AMERSFOORT

p.9 – In de beschrijving van het wapen op de grafsteen is een fout geslopen. Op de grafsteen staat een gedeeld wapen, waarvan het rechter deel het familiewapen van Van Zevender is, met de omgewende gekroonde klimmende leeuw. De figuren op het linker deel van het wapen op de grafsteen vragen om verder onderzoek.

Bijzondere herdenkingssteen

In de tuin van Museum Flehite is op 4 mei jl. door burgemeester Bolsius een bijzondere gedenksteen onthuld. Met deze steen wil de Stichting Herdenkingsstenen Amersfoort alle Amersfoortse slachtoffers van de naziterreur herdenken, ook die waarvoor geen herdenkingssteen of andere herdenkingstenen is.

STICHTING HERDENKINGSSTENEN

Amersfoort '40-'45

Ter gelegenheid van Amersfoort 75 jaar VRIJHEID is een webexpositie gemaakt in de vorm van een tijdlijn. De getoonde foto's, dagboekfragmenten en museumvoorwerpen zijn afkomstig uit de collecties van Archief Eemland en Museum Flehite. De selectie is gemaakt ten behoeve van de nieuwe expositie van Museum Flehite *Ooggetuigen van de oorlog 1940-1945 – De Duitse bezetting gezien door tijdgenoten*. www.amersfoort4045.nl

INHOUD

4 375 jaar
Volmolen

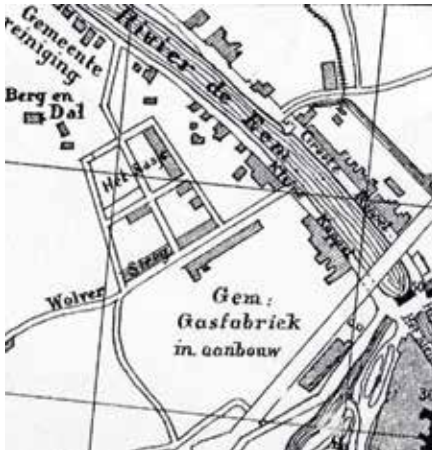
6 Katoendrukkerij

8 Leer-
monumenten

10 Natasja Pels

12 Gasfabriek

16 75 jaar
De Ploegh

18 Max Cramer

21 De schenking

22 De fascinatie
23 Boeken
24 Agenda

Herbestemming Volmolen

De Volmolen naast de Koppelpoort werd in de 17e eeuw gebouwd ten behoeve van de textielnijverheid. Hier werd geweven wol gevold, vervilt voor de lakenproductie. Nu krijgt de Volmolen een nieuwe bestemming als katoendrukkerij, een verwijzing naar de oorspronkelijke functie. Bij archeologisch onderzoek tijdens de kleine verbouwing kwam de fundering van de oorspronkelijke stadsmuur in beeld.

door **TIMO D'HOLLOSY**
en **SANDRA HOVENS**

In de Kroniek van december 2017 is gedetailleerd ingegaan op de historie van de Volmolen. Aanleiding voor het onderzoek vormde destijds de vraag: is het wellicht mogelijk om in de toekomst het waterrad te reconstrueren dat ooit de Volmolen moet hebben aangedreven?

Bij eerdere onderzoeken in het gebouw waren geen sporen van een waterrad aangetroffen. Het bestuderen van oude tekeningen en foto's gaf echter meer informatie.

HISTORIE

De Volmolen werd in de 17e eeuw gebouwd tegen de stadsmuur en deels rond de landpoort van de Koppelpoort. Een waterrad dreef een mechaniek aan om de wol te vullen, maar aan het eind van de 19e eeuw was het niet meer in gebruik.

Dit deel van de Volmolen, inclusief het waterrad, werd dan ook bij de spraakmakende restauratie van de Koppelpoort in 1886 gesloopt om de landpoort weer in volle glorie

Volmolen aan de
Beek.

Onder: De Koppelpoort vóór de restauratie van 1886, met rechts de Volmolen. Het bouwdeel met de watergang en het waterrad (zie pijl) werd bij de restauratie gesloopt, net als de aanbouw van de voorpoort.

EREGEFOTO.NL | JOS STÖVER

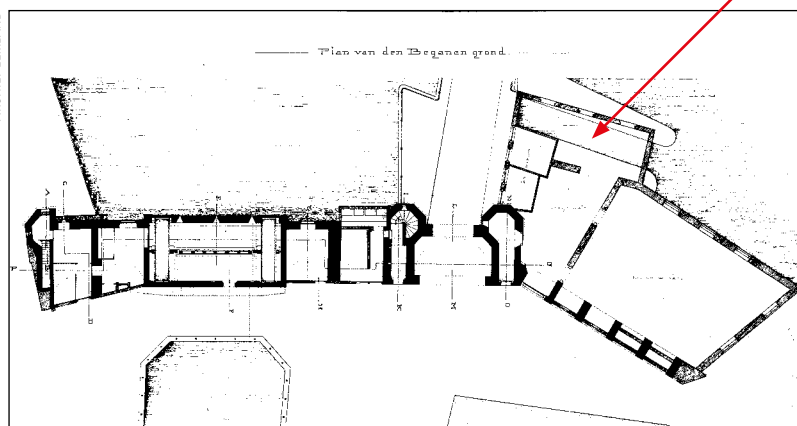
zichtbaar te maken. Voor het reguleren van de waterstand in de Beek werd in 1910 naast de Volmolen de Stonestuw gebouwd, nu een markant industrieel monument. Als totaal vormen de Koppelpoort, de stuw en de Volmolen een zeer beeldbepalend ensemble, dat ook het beeld op de historische stad vanuit de voorbijrijdende treinen bepaalt.

NIEUWE FUNCTIE

Nadat de Volmolen ruim 60 jaar is gebruikt als atelier en woning door Bertus en Ineke Hylkema (zie Kroniek juni 2020, p.21), is nu een nieuwe fase aangebroken. Het gemeentebestuur heeft besloten het gebouw niet te verkopen, omdat het monument onlosmakelijk is verbonden met de Koppelpoort. De gemeentelijke afdeling Vastgoed startte daarom in 2018 een procedure een nieuwe gebruiker te selecteren. In de tussenliggende periode werd het gebouw tijdelijk gebruikt door Kultlab, een culturele instelling.

Belangstellenden konden inschrijven met een uitgewerkt plan en dit toelichten aan een selectiecommissie, waarin ook de omwonenden waren vertegenwoordigd. Unaniem werd daarbij het voorstel geselecteerd om in het

ARCHIEF EEMLAND

gebouw een katoendrukkerij te vestigen. Initiatiefneemster Nathalie Cassée had hiermee al ervaring op een andere locatie, maar wilde – mede vanwege het verhaal van de Volmolen – graag deze historische plek betrekken. Zij deed ook onderzoek naar de eerste katoendrukkerij en de textielnijverheid in Amersfoort (zie pp 6-7).

AANPASSINGEN

Voor de nieuwe functie waren enkele kleine aanpassingen nodig in de indeling van het gebouw. Daarbij zijn geen historische waarden verloren gegaan. Ook wordt het monument verduurzaamd. Wellicht wordt daarbij nog waterkracht ingezet, niet met een traditioneel waterrad, maar met een turbine onder water. Het inpassen van isolatievoorzieningen onder de vloer bood een uitgelezen kans voor archeologisch onderzoek, op deze plek vol geschiedenis.

ONDER DE VLOER

De bakstenen vloer in de Volmolen werd verwijderd om deze enkele decimeters te verlagen ten behoeve van een isolatiepakket. Dit bood gelegenheid archeologisch onderzoek te verrichten. Hierbij zou mogelijk meer over de historie van het pand aan het licht komen en kon de relatie met de stadsmuur worden onderzocht. Het pand ligt immers in het tracé van de tweede stadsmuur (gebouwd tussen 1380 en 1445) en zullen delen van de muur in en onder het pand aanwezig zijn.

Na de zorgvuldige verwijdering van de bakstenen vloer is gestart met graven. Onder de vloer lag een dik pakket scherp zand, waarschijnlijk daterend van de laatste verbouwing uit de jaren vijftig, gezien de vondst van onder andere een munt uit 1948. De aandacht verlegde zich naar de zone bij de gevel langs het Zocherplantsoen, waar de stadsmuur heeft gelopen. De bogen die de weergang aan de binnenzijde van de muur hebben gedragen, zijn in de gevel van de Volmolen nog te zien. In 1645 zijn bij de bouw van de Volmolen deze bogen dichtgemetseld en kwam de stadsmuur binnen in het nieuwe gebouw te liggen.

STADSMUUR

Net onder de geplande ontgravingsdiepte werden de resten van de stadsmuur aangetroffen, fors muurwerk met

Boven: Bij de verbouwing zijn verlaagde plafonds verwijderd en is de kap weer zichtbaar.

Rechts: Boven-aanzicht van het muurrestant met het opvallende, diagonale metselverband.

Timo d'Hollosy is werkzaam bij het Centrum voor Archeologie en Sandra Hovens bij de afdeling Monumentenzorg van de gemeente Amersfoort.

een breedte van 75 cm en minstens 120 cm lang. De muur was gemaakt van rode bakstenen, formaat van 22 x 12 x 5,5 tot 24 x 12 x 6 cm en gemetseld met witte, watervaste kalkspecie. Het aangetroffen metselverband is opvallend: de ruimte binnen twee parallelle rijen van gestrekt geplaatste bakstenen is met diagonale rijen gebroken bakstenen opgevuld.

Specieresten op de vlakke bovenzijde van de stenen geven aan dat de aangetroffen muur dus oorspronkelijk hoger was. De stadsmuur zal zeker 6 meter hoog zijn geweest.

GROND

Aan de stadskant van de muur is een pakket bruin en puinrijk zand aangetroffen, dat er uitziet zoals vele ophogingslagen in de binnenstad. Aan de andere zijde, de buitenzijde, ligt een pakket zwarte, humeuze grond tegen de muur, dat veel lijkt op de grachtvullingen, zoals die elders in de stad zijn aangetroffen. Het is een aanwijzing dat het water van de oorspronkelijk dubbele verdedigingsgracht hier tot aan de stadsmuur heeft gestaan. Deze binnenste gracht van de twee grachten is dus waarschijnlijk in de 17e eeuw voor een deel gedempt om daar de Volmolen op te bouwen. In deze grachtvulling is een tweede muurwerk aangetroffen, een L-vormige hoekje van op de kant geplaatste bakstenen (formaat 23 x 10 x 4/4,5 cm). De functie hiervan is nog niet duidelijk.

ONDERZOEK

Het onderzoek is half juli, bij het schrijven van dit artikel, nog niet voltooid. De aansluiting van de stadsmuur met de bogen bij de gevel moet nog verder worden vrijgegraven en de muur kan nog worden vervolgd richting de entree van de Volmolen. Pas dan kunnen verdere conclusies worden getrokken over de opbouw van de stadsmuur en de relatie met de Volmolen. Interessant wordt het ook om deze muurresten te vergelijken met die eerder zijn opgegraven. De laatste keer was in 2002 aan de andere kant van de Koppelpoort, aan het Kleine Spui, op nog geen 50 meter van de Volmolen.

Wordt vervolgd! ●

Katoendrukkerij in Amersfoort

In 1678 vestigde de eerste katoendrukkerij van Europa zich in Amersfoort. Hier werden zogenoemde sitsen gemaakt. Het was de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) die de sits en de kunst van het katoendrukken vanuit India naar Nederland bracht. In Europa werd er, net als met specerijen, veel geld mee verdiend.

door NATHALIE CASSÉE

Sits, internationaal ook wel 'chintz' genoemd, maakt sinds de 17e eeuw deel uit van het Nederlandse erfgoed. Deze katoenen stof werd met de hand beschilderd of bedrukt met natuurlijke verfstoffen als indigo en meekrap. Vaak terugkerende patronen zijn bloemen, plantenranken, dieren en bomen, in latere tijd ook landschapstaferelen.

INDIASE SITS

Halverwege de 17e eeuw kwamen met de VOC sitsen uit India mee terug. In het begin paste men ze vooral

toe als luxueus woontextiel. Ze vonden hun weg naar mode en kleding en werden een statussymbool. Vooral de hogere klassen konden zich Indiase sitsen veroorloven en laten maken naar hun eigen smaak. Later vonden afgedankte sitsen hun weg naar de gewone man en de streekdracht.

EUROPESE SITS

Het transport per schip vanuit de Oost was een tijdrovende en kostbare onderneming. Halverwege de 17e eeuw experimenteerden ondernemers dan ook in Europa met deze Indiase druktechniek. Slechts weinigen beheersten de kennis en vaardigheid om het chemische proces van het drukken met natuurlijke verfstoffen succesvol toe te passen. En het ontbrak in Europa bijvoorbeeld aan de nodige zonnewarmte die het ontwikkelen en fixeren van natuurlijke verfstoffen versterkt. De investeringen in kennis en vaardigheid waren hoog en niet zelden werd geheimhouding afgedwongen. Pottenkijkers waren niet gewenst.

EERSTE KATOENDRUKKERIJ

Eerder werd aangenomen dat Engeland in 1676 de eerste katoendrukkerij in Europa had. Uit mijn research blijkt dat dit op onjuist geïnterpreteerde archiefinformatie is gebaseerd. Dat maakt dat de eerste gedocumenteerde poging om het katoendrukken in Europa te introduceren in Amersfoort is. In het voorjaar van 1678 richtten twee Amsterdamse VOC-kooplieden, Jacob ter Gou en Henrick Popta samen met ene Louis d'Celebi een katoendrukkerij op in de stad. In de resolutie lezen we, dat zij 'een werkplaats willen oprichten voor het beelden, kleuren en verven van allerlei Oost-Indische katoenen, wat nog nooit in Nederland is gebeurd'. Ze hebben een proef genomen met het stadswater en stellen voor om

MUSEUM FLEHITE/RIJKSMUSEUM

In de collectie van Museum Flehite bevindt zich een twintigtal sitsen. Topstuk is een beddensprei, een zgn. *palempore*. Het doek dateert uit het begin van de 18e eeuw, meet ruim 3 bij 2 meter en is handbedrukt en beschilderd aan de Coromandelkust, Zuid-Oost India. De sprei is in permanente bruikleen bij het Rijksmuseum (zie ook de voorzijde van deze Kroniek).

zich hier te vestigen. De argumenten van de oprichters zijn overtuigend. 'Zij zijn van mening dat hieruit weer nieuwe bedrijvigheid en inkomsten voor de stad voortvloeien, (...) De stad zal daardoor nationaal en internationaal belangrijker worden, wat weer nieuwe bedrijvigheid aan zal trekken.' Het stadsbestuur besluit unaniem de drie families het burgerschap te verlenen en vrijstelling van alle wachtdiensten en accijnzen van de stad. Uit latere archiefstukken blijkt dat het aannemelijk is dat zij ook daadwerkelijk gestart zijn. In september 1678 vragen Jacob ter Gou en Henrick Popta namelijk vrijstelling aan van het betalen van belasting op hun vrachten en nog eens acht maanden later, in mei 1679, vragen zij zeggenschap over en alleenrecht op het bedrukken van sitsen aan binnen

ARCHIEF EEMLAND / NATHALIE CASSEE

en rondom de stad. Gezien de grote populariteit van de sitsen waren zij blijkbaar beducht voor concurrentie.

WAAROM AMERSFOORT?

Waarom deze katoendrukkerij juist in Amersfoort werd opgericht, is de vraag. Was het schone en mineraalrijke water uit de Veluwe vallei doorslaggevend? Speelden connecties binnen de VOC een rol? Zo was Pieter van Dam, geboren in Amersfoort en zoon van burgemeester Willem van Dam, 54 jaar lang invloedrijk advocaat-generaal van de VOC.

Waren het de bestaande textielnijverheid, de goede textielvoorzieningen en ervaren ambachtslieden in de stad? Amersfoort had al vanaf de 15e eeuw een textielnijverheid van belang. Het stadsbestuur had eeuwenlang een actief wervingsbeleid en verschaftte deze belangrijke nijverheid vrijstellingen en privileges. Speelde de aanwezigheid van de vele blauwververs een rol? Zij konden immers al met natuurlijke verfstoffen verven. Konden Ter Gou en Popta hier in de provincie hun experiment uitvoeren, met een goede verbinding naar handelsstad Amsterdam maar toch onbespied door concurrerende ogen? Deze vondsten nodigen uit tot verder historisch onderzoek.

18E EEUW

Niet lang na de oprichting van de eerste katoendrukkerij in Amersfoort, vestigden ook in Amsterdam katoendrukkerijen. Op het hoogtepunt, midden 18e eeuw, had Amsterdam wel 80 drukkerijen, met name op de Overtoom. Vanaf eind 18e eeuw kwam het handmatig drukken onder druk te staan. Na het opheffen van de

Resolutie uit 1678: het Amersfoortse stadsbestuur geeft toestemming voor de vestiging van de eerste katoendrukkerij.

NATHALIE CASSEE

Blockprint werkplaats in Sanganer (Jaipur district), India.

Nathalie Cassée is textielkenner en initiatiefnemer van De Katoendrukkerij in de Volmolen.

ban op katoen en katoendrukken in Frankrijk en Engeland ontstond buitenlandse concurrentie en technische vernieuwingen deden hun intrede zoals rollerprinters en vanaf 1850 synthetische verfstoffen. Uit de vroegere katoendrukkerij is een heel aantal nog bestaande ondernemingen voortgekomen als SHV Holdings, DMC garens en chemiebedrijven.

ACTUEEL

Het belang van sitsen blijkt ook uit de voortdurende interesse ervoor vanuit musea over de hele wereld. Onder meer het Rijksmuseum, het Fries Museum, het Zuidoostzeemuseum, Museum Hinde-loopen en Museum Spakenburg besteden geregeld aandacht aan

sits. De expositie 'Sits, katoen in bloei' in het Fries Museum uit 2017 is volgend voorjaar in aangepaste vorm te zien in The Fashion and Textile Museum in Londen. Binnenkort opent The Royal Ontario Museum in Toronto (Ca) de expositie met de veelzeggende titel 'The Cloth that Changed the World: India's Painted and Printed Cottons'. Sits is behalve een mooie stof, ook een aanleiding om de impact van dit erfgoed, het bijhorende

kolonialisme en slavernij en de nog gevoelde invloed daarvan in onze tijd bloot te leggen.

KATOENDRUKKERIJ IN DE VOLMOLEN

Vanaf september 2020 komt het katoendrukken terug naar bakermat Amersfoort met de opening van De Katoendrukkerij in de Volmolen naast de Koppelpoort. Een passender plek kan niet, de Volmolen is hét symbool van de eeuwenlange textielnijverheid in Amersfoort. Daarnaast krijgt Nederland zijn eerste expertisecentrum op het gebied van katoendrukken, waar kennis en vaardigheid van deze oudste druktechniek met houten blokken geborgd en vernieuwd wordt. Hier krijgt ook het verhaal van de textielnijverheid in Amersfoort een permanente plek, net als de geschiedenis van de Volmolen zelf.

De website www.dekatoendrukkerij.nl is vanaf eind augustus 2020 online. ●

Leermonumenten in Amersfoort

Helaas blijven de monumenten dit jaar op Open Monumentendag in Amersfoort gesloten. Een open dag is onmogelijk, gezien de omstandigheden. Maar het thema *Leermonumenten* prikkelt wel; zo zijn schoolgebouwen echte leermonumenten. Een overzicht van de ontwikkeling van lagere-schoolgebouwen in Amersfoort tot circa 1955.

door JOJANNEKE CLARIJS

Het onderwijs was eeuwenlang plaatselijk geregeld. Amersfoort had sinds 1655 een schoolverordening, dat mede het lesprogramma regelde. Maar vanaf de 19e eeuw bepaalde het Rijk naast vorm en inhoud van het onderwijs met onderwijswetten ook bouwbesluiten van de schoolgebouwen.

ONDERWIJS

Vanaf de eerste Schoolwet uit 1806 tot nu is er onderscheid tussen openbaar en bijzonder lager onderwijs. De openbare scholen werden door de overheid bekostigd; de bijzondere scholen door kerken of particulieren. In Amersfoort trok het confessionele (bijzondere) onderwijs de meeste leerlingen. Daarnaast weerspiegelden de lagere scholen tot in de vroege 20e eeuw de standenmaatschappij. De armenschool was voor de bedelden, de tussenschool voor de minvermogenden, de burgerschool voor de middenklasse en de Franse school voor de gegoede klasse. Ook waren er gescheiden jongens- en meisjesscholen.

VROEGE 19E EEUW

Deze kenmerken leidden tot meer scholen. Ze vestigden zich in bestaande gebouwen, zoals in 1843 het rooms-katholieke meisjesspensionaat van de Congregatie van de Zusters van Onze Lieve Vrouw in het Huis met de Paarse Ruitjes, het voormalige woonhuis van Benjamin Cohen aan de Zuidsingel (RM). Onderwijzers hielden dikwijls school aan huis, zoals de Franse jongensschool uit 1836-1863 van Johannes Zandijk in het muurhuis Bollenburg (RM). De scholen kenden een klassikaal onderwijs. Het streven van één klas in

één lokaal met één leraar bleek meestal niet haalbaar. Meerdere klassen zaten bij elkaar in één lokaal, waar de onderwijzer aan de lange zijde overzicht hield. Schoolbanken, -borden, -platen en landkaarten bepaalden de inrichting.

TWEDE HELFT 19E EEUW

De eerste lagere school die als zodanig werd gebouwd, was de Stadsarmenschool in de Koestraat uit 1861. Hierna groeide het aantal lagere-schoolgebouwen. Dit

kwam niet alleen door de bevolkingsgroei, maar ook door nieuwe wetgeving en voortschrijdende verzuiling, waarbij elke gezindte eigen scholen oprichtte.

Nieuwe openbare scholen werden vaak door de stadsarchitect ontworpen; bijzondere scholen door een architect uit de eigen geloofskring. Ook progressieve medici en pedagogen gingen zich bemoeien met de scholenbouw. Er kwam meer aandacht voor hygiëne en goed sanitair. Scholen kregen ruimere, afzonderlijke klaslokalen

met grote ramen voor goede verlichting en ventilatie, verwarming en fatsoenlijk meubilair. Het gebruikelijke type schoolgebouw werd de gang-school, met de lokalen aan een lange gang. Deze vroege lagere-schoolgebouwen zijn in Amersfoort niet bewaard gebleven.

EERSTE HELFT 20E EEUW

Wel zijn er voorbeelden uit de 20e eeuw, zoals de twee christelijke scholen van de Amersfoortse architect B.W. Plooy (Van Assenraadstraat uit 1927 en De Bolster aan de Van Effenlaan uit 1928, beide GM). Ze hebben een L-vormige plattegrond met twee haaks op elkaar

ARCHIEF EEMLAND

Schoolkinderen voor de Openbare Lagere School (links) in de Hellestraat.

staande vleugels met de leslokalen. Op het kruispunt bevinden zich de hoofdingang, geaccentueerd met een toren(tje), en het inpandige trappenhuis. Grote ramen laten veel licht en lucht toe in de klaslokalen. Eenzelfde opzet hebben de Theo Thijssenschool aan de Plataanstraat uit 1929 (GM) en de Rembrandtschool voor meisjes uit 1931 aan de Bisschopsweg (RM). Beide openbare scholen zijn een ontwerp van stadsarchitect C.B. van der Tak. De vier gebouwen speelden een beeldbepalende rol in de wijk door hun omvang en prominente locatie. De scholen dateren uit een periode waarin veel nieuwe scholen werden gebouwd. Ook nu lagen de redenen in de bevolkingsgroei en wetgeving: de Leerplichtwet van 1900 en de wettelijke gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs in 1920 met overheidsteun voor beide.

Nieuwe onderwijsvormen, zoals Montessori en Dalton, leidden ook tot nieuwe bouwtypen. Een bijzonder voorbeeld is de openluchtschool aan de Hobbemastraat, een openbare school uit 1932 van Van der Tak (RM). Het schooltype was ontstaan voor zieke en zwakke kinderen, maar werd vanaf 1930 ook gebouwd voor gezonde kinderen. De grote ramen konden via een rail geheel opzij worden geschoven. Licht en lucht zouden de gezondheid en de leerprestaties bevorderen. Zelfs 's winters zaten de kinderen buiten.

PC-basisschool De Bolster, Van Effenaar, gebouwd 1928.

OBS De Magneet (voorheen Herman Gorterschool), Dollardstraat, gebouwd 1952.

verspreidde zich in 1948-50 door Nederland. In slechts twee tot vier maanden werd de houten school gerealiiseerd met Fins hout. De Finse scholen kregen allemaal dezelfde eenlaagse opzet met grote roedenverdeelde ramen en een zadeldakje.

Een andere opzet had de Herman Gorterschool aan de Dollardstraat van C. Schippers uit 1952 (GM, nu De Magneet). Bij deze halschool waren de lokalen toegankelijk vanuit een ruime, centrale hal, die tevens als aula en ontmoetingsruimte functioneerde. Het gebouw weerspiegelt hoe de school werd opgevat als een leefgemeenschap, met aandacht voor sociale opvoeding en karaktervorming.

De openbare prof. dr. Ph. Kohnstammschool aan de Evertsenstraat van stadsarchitect D. Zuiderhoek uit 1952-54 (GM, nu De Vlindervallei) was een portiekschool. Elk lokaal was toegankelijk via een portiek in plaats van een gang. Zo konden aan twee kanten van het lokaal grote vensterpartijen worden geplaatst. De school kreeg aparte vaklokalen voor gymnastiek en handenarbeid, de laatste hoog op kolommen. De grote speelplaats illustreert de aandacht voor de ruimtelijke aspecten van een schoolgebouw.

Het laatste bijzondere bouwtype betreft de Van der Kolk kleuterschool aan de Lambert Heinricstraat uit 1954, ook van Zuiderhoek (GM). De H-vormige patioschool bestaat uit twee vleugels met een verbindingsgang ertussen. Aan de voorkant lag een voorhof; aan de achterkant een speelplaats. Het beeldhouwwerk aan de gevel is geplaatst, omdat een deel van de bouwsom moest worden besteed aan een kunstwerk (de procentageregeling beeldende kunst). Dit zou verheffend en motiverend zijn voor de leerlingen.

Zo motiverend als het kunstwerk bedoeld was, zo gemotiveerd is het comité Open Monumentendag Amersfoort om volgend jaar weer een mooi inspirerend weekend te organiseren. Tot dan! ●

RM=Rijksmonument; GM=Gemeentelijk Monument

Bronnen

C.A. van Kalveen, Onderwijs te Amersfoort 1806-1860, Amersfoort 1964.

M.L.J. Meijer, Onderwijs in Amersfoort 1850-1920. Een voorwerp van aanhoudende zorg, Amersfoort 2004

Klaslokaal in de Vincent van Goghschool Openluchtschool, Hobbemastraat. Zie hoe de ramen zijn weggeschoven.

Jojanneke Clarijs is zelfstandig architectuurhistoricus/bouwhistoricus en bestuurslid van de stichting Open Monumentendagen Amersfoort.

WEDEROPBOUW

De diversiteit aan typen schoolgebouw kreeg na 1945 een nieuwe impuls. Om het scholentekort snel op te lossen werd systeembouw gestimuleerd. Een voorbeeld is de Christelijke Nationale School aan de Kamerlingh Onnesstraat uit 1949 (GM). Deze Finse school naar ontwerp van de gebroeders Laurentius uit Voorschoten,

‘Beschikbaar stellen digitale archieven cruciaal’

Natasja Pels is sinds twee maanden (interim)directeur van Archief Eemland. Ze combineert deze tijdelijke waarneming met haar functie van Gemeente-archivaris, die ze sinds 2018 bij de archiefdienst vervult. Over haar nieuwe rol en de uitdagingen die zij ziet voor de komende jaren.

door IRIS VAN AKEN en NATASJA PELS

Als (interim)directeur geeft Natasja leiding aan bijna twintig medewerkers. ‘Het is een fijn, deskundig en betrokken team dat met passie en inzet onze archieven bewaart, beheert en beschikbaar stelt voor het publiek. Een belangrijke taak: wij zijn er als archief voor de recht- en bewijszoekende burger, openbaarheid van overheidsinformatie en historisch onderzoek. Daarom stellen wij bouwdoSSIERS beschikbaar maar ook de overheidsarchieven van onze acht aangesloten gemeenten (Amersfoort, Baarn, Bunschoten, Eemnes, Leusden, Renswoude, Soest en Woudenberg). Zij zijn verplicht die over te brengen na – nu nog – 20 jaar, maar binnenkort al na 10 jaar. Verder vullen we onze collectie aan met relevante particuliere archieven en foto’s en filmpjes’.

DIGITAAL

Natasja is van huis uit historica en archivaris. Zij was onder meer werkzaam bij het Nationaal Archief en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, waar ze zich voornamelijk bezighield met de vraag hoe je digitale informatie duurzaam kunt bewaren.

‘De belangrijkste opgave voor Archief Eemland in de nabije toekomst is het inrichten van een digitaal archiefdepot (E-depot). Er komt namelijk een moment dat (overheids-)archieven niet langer op papier, maar in digitale vorm aangeleverd worden bij ons, omdat ze al van digitale oorsprong (*digital born*) zijn. Vanuit onze wettelijke taak moeten we ook die digitale archieven voor de eeuwigheid bewaren onder de beste digitale omstan-

Natasja Pels.

digheden en ze beschikbaar stellen voor een ieder die ze wil raadplegen. Daar zijn we nog niet op ingericht. Vandaar dat we nu onderzoeken hoe zo’n E-depot er uit moet komen te zien. Anders lopen we het gevaar dat we over honderd jaar deze stukken niet meer beschikbaar kunnen stellen’.

PAPIER

Daarnaast blijft de archiefdienst natuurlijk ook investeren in papieren archieven. ‘Het optimaal beheren en be-

schikbaar stellen van onze huidige collectie blijft een belangrijke taak', vertelt Natasja. 'We bekijken in de komende jaren welke meest geraadpleegde papieren archieven gedigitaliseerd kunnen worden. Originele stukken met hoge historische waarde moeten natuurlijk nog steeds bewaard blijven, maar hebben door digitalisering geen last meer van gebruiksslijtage en kunnen ook gemakkelijker geraadpleegd worden.'

ARCHIVARIS ZIJN IS LEUK EN DIVERS

'Ben jij archivaris? Deze verbaasde vraag krijg ik geregeld; mensen hebben een beeld in hun hoofd van een stoffig oud beroep. Maar het is juist heel leuk, divers en uitdagend werk. Je houdt je niet alleen bezig met de prachtige historische collectie, maar je moet ook nadenken over de digitale uitdagingen van deze tijd op het gebied van informatie en de vluchtigheid daarvan. Daarnaast is het ook waardevol en belangrijk werk. Wij zorgen ervoor dat overheidsinformatie openbaar wordt, zodat onderzoek gedaan kan worden naar de verantwoording en transparantie van bijvoorbeeld gevoerd beleid. We hebben veel bronnen die belangrijk zijn voor burgers, zoals de aktes van de burgerlijke stand en bouwdoosjes van huizen'.

DIGITALE CORONA-COLLECTIE

'Ook zorgen we ervoor dat er over vele jaren nog gedegen historisch onderzoek gedaan kan worden naar onze tijd. Neem nu alles wat er gebeurt rondom Coro-

Still uit een documentaireserie over de Amersfoortse samenleving tijdens de corona-pandemie, door Menno Wiegeraad / maX Music.

MENNO WIEGERAAD / MAX MUSIC

Het nieuwe normaal bij de Kamperbinnenpoort.

PHILIPPE KESSELS / ARCHIEF EEMLAND

Iris van Aken is communicatiemedewerker van Archief Eemland.

na, dat wil je ook vastleggen voor latere generaties! Daarom ben ik ook trots dat we nu hard bezig zijn om de eerste digitale collectie van het archief vast te leggen, onze 'Corona-collectie'. Die bestaat uit overheidsinformatie, maar ook uit documenten, foto's en filmpjes van particuliere instellingen en personen. Iedereen kan bijdragen, dus stuur vooral een email naar archiefeemlandcorona@amersfoort.nl als u iets interessants heeft.' ●

NATASJA'S LIEVELINGSSTUK

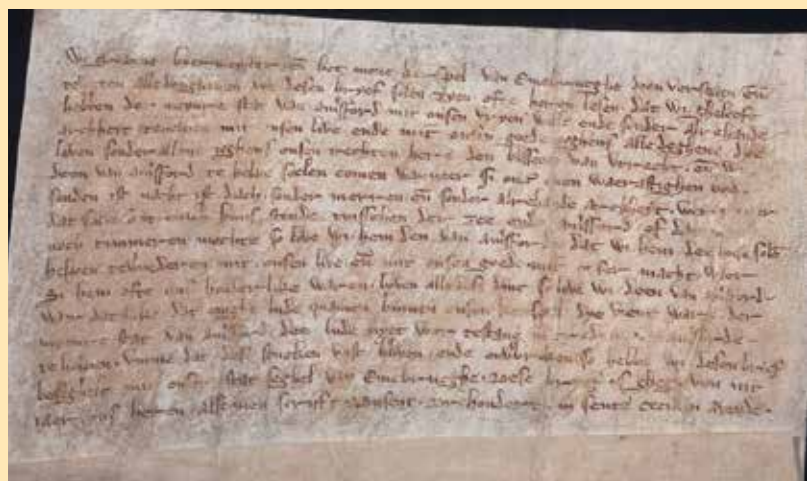
'Eén van mijn lievelingsstukken is deze charter uit 1300, waarin het dorpsbestuur van Eembrugge aan Amersfoort hulp toezegt tegen vijanden. De inhoud is voor de meeste mensen onleesbaar maar luidt samengevat als volgt':

Schepenen, buurmeester en het gemene kerspel van Emebrugge oorkonden dat zij de stad Amersfoerde zullen helpen tegen iedereen, behalve de bisschop van Utrecht, versterkte huizen, met vijandige bedoeling tussen Amersfoort en de Zuiderzee opgericht, te zullen helpen onschadelijk maken en personen die zich met vijandige bedoelingen opzichte van Amersfoort in het kerspel van Eembrugge ophouden, niet te zullen begunstigen, maar tegen te werken.

'Het kwam nogal eens voor dat er conflicten waren over grenzen of strategische plekken en daarbij waren bondgenootschappen belangrijk. Als je dan zo

Archief van het Stadsbestuur Amersfoort, 1300-1810: inventarisnummer 3513-020.

ineens het perkament voor je ziet liggen: dan is het net alsof de tijd even stilstaat', vertelt de historica. 'Deze charter dateert van Sente Cecilien avende, Sint Cecilia avond 21 november 1300 en is daarmee een van de oudste stukken uit onze collectie. Perkament werd veel gebruikt in die tijd. Het is ijzersterk en zo op het oog heeft het de tand des tijds verrassend goed doorstaan. Het zegel dat oorspronkelijk aan dit charter hing is helaas verloren gegaan.'

GEERT ROMIJN

Gasfabriek in de achtertuin

Wat er ooit stond is volledig verdwenen. Als je nu over het Eemplein loopt, moet je wel heel veel kennis en fantasie hebben om te beseffen dat hier ooit de Gemeentelijke Gasfabriek stond. Niets, maar dan ook niets, herinnert aan dat omvangrijke complex.

door SJOERD HEKKING

De Gemeentelijke Gasfabriek stond tussen de spoorlijn Amersfoort-Zwolle/Apeldoorn, de Kleine Koppel (de Eem), de Eemstraat (voorheen Wolversteeg) en de Gaslaan, waar nu de Amsterdamseweg loopt. De gasfabriek had vier gashouders en stond bijna letterlijk in de achtertuin van de Eemstraat-bewoners in de wijk 't Sasje. In 1965 raakte de fabriek buiten gebruik en werd kort daarna afgebroken. Maar is dit de eerste gasfabriek van Amersfoort geweest? Onderzoek laat zien dat dit niet het geval is.

GAZFABRIEK

Op 17 augustus 1859 stichtten de heren Van den Berkhof, Dentz, Knops en Duijfjes een particulier gasbedrijf met de naam firma Wilton. Van den Berkhof had van het gemeentebestuur een concessie voor 25 jaar gekregen. De gebouwen en één gashouder van deze 'Gazfabriek' werden aan de Kampstraat (nu Kamp) op Plantsoen-Noord gebouwd. De fabriek leverde uitsluitend gas voor huis- en straatverlichting. In 1883 waren in het Eemkwartier al 26 gaslantaarns, waarvan vier aan de Kleine Koppel.

ARCHIEF EEMLAND

Amersfoortsche Gasfabriek, Kamp 92, 1906.

Aanvankelijk waren het particuliere bedrijven die voor de straatverlichting gas produceerden door verhitting van steenkool of olie; zij werkten op een gemeentelijke concessiebasis. Vanaf 1870 konden ook particulieren via aftakkingen gas kopen, aanvankelijk nog steeds uitsluitend voor verlichting. In 1870 waren er 116 particuliere gasfabrieken in Nederland, waarvan één in Amersfoort.

PARTICULIER OF GEMEENTE?

Al voordat op 17 augustus 1884 de concessie afliep, beraadde het gemeentebestuur zich erover, of de gasproductie niet in gemeentelijke handen moest overgaan. Maar de burgerij bleek voor het behoud van het particulier initiatief. Onder leiding van P. Hondius kwamen op 1 februari 1882 burgers in actie in Binnensociëteit Amicitia om dit duidelijk te maken. De concessie van Van den Berkhof werd tenslotte verlengd met 10 jaar, tot 1894. In 1894 waren de meningen veranderd en kon het gemeentebestuur ongehinderd besluiten de concessie aan de firma Wilton niet te verlengen en zelf gas te gaan produceren uit steenkool. De concessie werd in 1895 overgenomen voor fl.135.000,-, samen met de opstal-

De gemeentelijke gasfabriek in aanbouw, 1900.

len, 610 gasmeters, 387 gaslantaarns en het hele buisensysteem. De gemeentelijke gaslevering begon in dat jaar vanuit de gasfabriek aan de Kampstraat, waar een tweede gashouder van 2.000 m³ werd bijgebouwd.

NIEUWE GASFABRIEK

Tegelijkertijd werd in 1895 buiten de Koppelpoort aan de Eem het landgoed 'De Hooiberg' aangekocht, vijf hectare groot, als locatie voor een nieuw te bouwen Gemeentelijke Gasfabriek. Op 1 mei 1898 werd R. Zijlstra, architect en directeur van de gasfabriek te Purmerend, benoemd tot directeur. Hij moest allereerst de bouw en het opstarten van de nieuwe gasfabriek begeleiden.

De fabrieksgebouwen werden ontworpen door stadsarchitect W.H. Kam en J.J. Prins uit Gouda. Aannemer Chr. Eckhart uit Almelo begon in april 1899 met de bouw en ruim een jaar later, op 17 augustus 1900, werd de gasfabriek officieel in gebruik genomen.

De oude gasfabriek werd buiten werking gesteld en in 1902 afgebroken. Alleen de kantoorgebouwen aan de Kamp bleven staan. Uiteindelijk werden ook deze in 1965 gesloopt vanwege reconstructie van de Kampbrug.

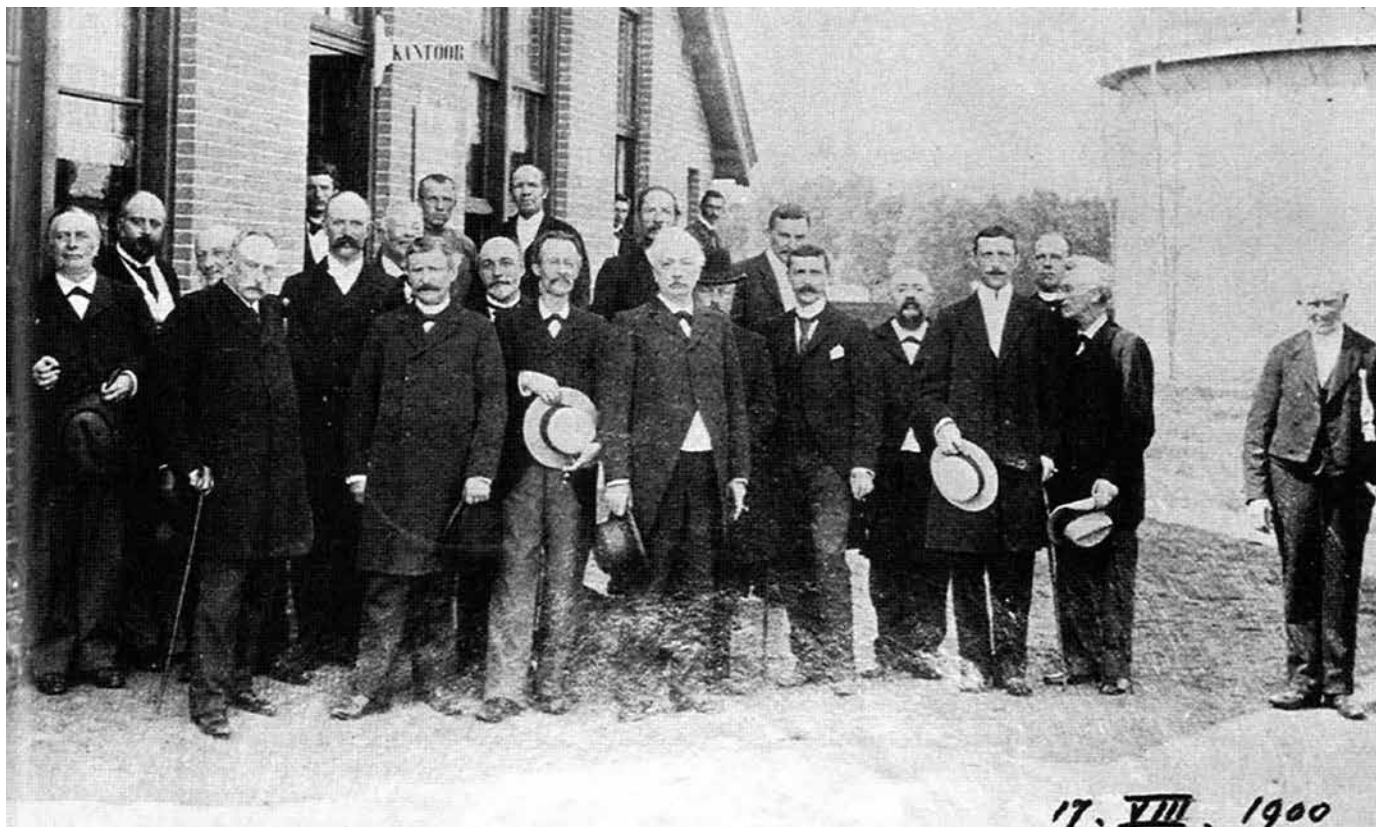
GEMEENTELIJKE GASFABRIEK

Het hart van de gasfabriek was de **stokerij** (1). Hierin stonden 4 generator-ovens, ieder met acht verticale *retorten*, waarin de kolen werden gestookt. Direct naast de stokerij stonden twee langgerekte **kolenloodsen** (2)

Luchtfoto Gemeentelijke Gasfabriek, Plantsoen-West/Eemhaven/begin Isselt, 1950.

voor de opslag. In het **ketelhuis** (3) met schoorsteen stonden twee horizontale stoomketels die de totale energievoorziening van het complex verzorgden. Daarnaast bevonden zich de **schaftkamer** (4), een **machinekamer** (5) met daarin twee exhausters en twee verticale drijfmachines voor de washers en een **toestellenlokaal** (6) met drie condensors, twee teerafscheiders en twee washers.

In een apart gebouw waren drie **zuiverkasten** (7) geplaatst en daaraan verbonden een overdekte **regeneratieloods** (8) voor de bewerking van de zuiveringsmassa. In een ander **lokaal** (9) bevond zich de fabrieksmeter met een regelateur die op de standleiding stond en de afsluiters van de gashouders. Aan dit lokaal zat de controle van meters en branders en het uitgloeien van kousjes, met aan de ene kant de **woning** (10) voor de baas-fitter en aan de andere kant twee **werkkamers voor gasonderzoek** (11). Aan de stokerij zat een **gebouw** (12) waar zwavelzure ammoniak werd bereid uit het gaswater. Hieraan vast zaten een **werkplaats** (13), **smederij** en **magazijn** voor de fabricage en opslag van de ijzeren gasbuizen. Het teer- en gaswater werd afzonderlijk verzameld in gemetselde **separatorputten** (14). Het bereide gas werd opgeslagen in twee **gashouders** (15) van 2.000 m³ en 4.000 m³; later kwamen er nog twee gashouders bij van 8.000 m³ (1906) en 20.000 m³ (1950). Bij de ingang van het fabrieksterrein stonden de **kantoren** (17) en de **directeurswoning** (18).

BUIZENNET

Het zestien kilometer lange buizenet in de stad werd overgenomen van de oude gasfabriek en vernieuwd en flink uitgebreid. Zo werden de oude dunne 2-duimsbuizen vervangen voor dikkere 3- of 4-duimsbuizen. Nieuwe buizen, van uiteenlopende diameter, werden vanaf de gasfabriek gelegd langs het Smallepad, Kleine Spui tot de Westsingel en richting Stationsweg, Korte Bergstraat tot de Utrechtseweg. Zo ook in de Krommestraat, de Nieuweweg, op de Hof en de Lavendelstraat. In 1942 lag er 125 kilometer aan buizen.

STRAATLANTAARNS

De oude straatlantaarns werden vervangen door een nieuw model met gloeilicht. Het opsteken gebeurde door een spiritus-loopvlam in plaats van met een dagvlam; dit scheelde veel gas en kousjes. Er waren twee soorten lantaarns: de hoofdlantaarns brandden van zonsondergang tot zonsopgang, de avondlantaarns 's avonds tot 23 uur, uitgezonderd met maanlicht. Op 17 augustus 1900, bij de start van de nieuwe gasfabriek, waren er vierhonderd straatlantaarns, verdeeld in 148 hoofd- en 252 avondlantaarns. Dat aantal nam toe tot 576 straatlantaarns in 1908.

PERSONEEL

Het jaarverslag van 1900 geeft een inblik in de bedrijfsvoering. De *Commissie van bijstand in het bestuur der Gasfabriek*, de Gascommissie, bestond uit wethouders, raadsleden en Amersfoortse ondernemers. Zo was

De opening op 17 augustus 1900, met voorzitter E.L. Visser en stadsarchitect W.H. Kam met snor en strohoed (resp. 1e en 12e van links), en A.A. Hamers met snor en baard en directeur Zijlstra (resp. 5e en 6e van rechts).

voorzitter E.L. Visser wethouder en in het dagelijks leven fabrikant en commissielid A.A. Hamers raadslid en tapijtfabrikant. Er waren 25 werknemers in de fabriek. Vier stokers en twee hulpstokers stookten de twee ovens. De kolen werden aangevoerd door drie sjouwers en indien nodig door extra helpers. In de werkplaats werkten een fitter, een leerling en een lantaarnfitter. Daarnaast hielden tien lantaarnopstekers de vierhonderd stadslantaarns brandend.

In 1905 werd het personeel stevig uitgebreid. Nu moesten, in ploegendienst, zes stokers en zes hulpstokers, geassisteerd door drie machinisten, de zes generatorovens brandend houden. Ook kwamen er extra sjouwerlieden en twee lantaarnopstekers bij; nieuw was de zoutstoker. Een jaar later was door de bouw van een derde gashouder, de productie verviervoudigd en waren er 65 personeelsleden bijgekomen.

FABRIEKSCAPACITEIT

Door toenemend gasgebruik werd de productiecapaciteit voortdurend uitgebreid. In 1900 produceerde de fabriek 429.000 m³ gas uit 1.500.000 kg. kolen, met een brutowinst van fl.16.000,-. Zes jaar later waren productie en brutowinst verviervoudigd. Bijzonder lucratief was dit voor de gemeente, die ruim fl.23.000,- van de fl.58.000,- brutowinst ontving.

Om de opslagcapaciteit verder te vergroten kwam er in 1906 een derde gashouder bij van 8.000 m³. Zo ontstond een opslagcapaciteit van 4.000.000 m³ jaarproductie. Voor de gasfabriek was 1927 een topjaar, met

een brutowinst van fl.200.000,-.

Tijdens de oorlog bleef tussen 1940 en na-jaar 1944 de gasproductie in Amersfoort op peil, ondanks kolentekort en steeds beperktere transportmogelijkheden. Vanaf 26 oktober 1944 stopte echter de volledige gaslevering, omdat er geen kolen meer konden worden aangevoerd.

OORLOGSSCHADE

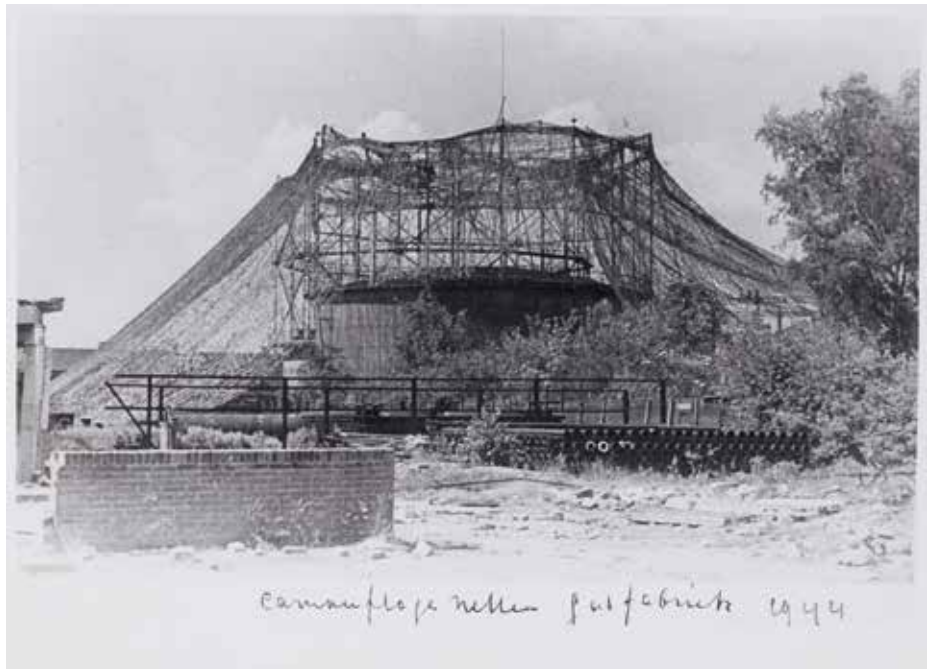
Na de capitulatie op 7 mei 1945 maakte waarnemend directeur S. Bolmeier de balans op. De NSB-directie werd vervangen door oud-directeur E.E. van Rhijn, die op 1 april 1943 door het NSB-bestuur op non-actief was gesteld. Op 1 september 1945 werd hij opgevolgd door S. Bolmeier die tot 1960 directeur van het gasbedrijf zou blijven.

De fabriek was een chaos. Een Engelse bom had op 11 januari 1945 veel schade aangericht: de watergasfabriek (12), het stoomketelhuis, de werkplaatsen en de teer- en ammoniakwaterputten waren volkomen verwoest. Machines waren zwaar beschadigd, veel gereedschap was gestolen en alle gebouwen hadden glasschade. Het dak van de gashouder van 2.000 m³ was vernield en het spantwerk van de gashouders van 4.000 m³ en 8.000 m³ was verwrongen door het grote gewicht van sneeuw in de camouflagenetten.

Na een voortvarend herstel werd de gasleverantie op 10 september 1945 hervat. Dat was vooral zichtbaar toen de gaslantaarns weer brandden. Een enorme prestatie gezien de naoorlogse materiaalschaarste. De laatste straatlantaarn op gas werd vier jaar later, op 3 februari 1949, gedoofd door burgemeester Molendijk: het einde van een tijdperk.

NIEUWE ONTWIKKELINGEN

De meeste gasproductiebedrijven verkeerden na 1945 in deplorabele toestand. In de provincie Utrecht bundelden Amersfoort, Baarn, Soest, Utrecht, Woerden en Zeist hun krachten in een gemeenschappelijk bedrijf voor gasfabricage, het Gasbedrijf Centraal Nederland (GCN), op het Utrechtse industrieterrein Lage Weide. Nieuwe ontwikkelingen van gaswinning en -productie volgden elkaar snel op: vanaf 1948 werden in Drenthe, Overijssel en Zuid-Holland grote hoeveelheden aardgas en aardoliegas aangeboord. In 1956 bood het Staatsgasbedrijf het GCN aardgas aan als grondstof, om er door 'kraken' stadsgas van te maken. Vanaf dat moment werd door GCN gekraakt aardgas aan Amersfoort geleverd en stopte de Amersfoortse gasfabriek met de eigen productie.

LEO BREIJER / ARCHIEF EEMLAND

Camouflagenetten over de gemeentelijke Gasfabriek, 1944.

AFSTOTING

In 1958 werd de Amersfoortse gasfabriek overgedragen aan het GCN in Utrecht. De oude gashouders bleven staan voor opslag en distributie; slechts één technische ambtenaar bleef op het terrein wonen, aan de Gaslaan 2. Delen van het fabrieksterrein werden verhuurd en bebouwd met woningen en bedrijven. Zo werden er het nieuwe distributiekantoor en het dienstengebouw van het Gemeentelijk Gasbedrijf aan de Eemstraat-Oost (later Amsterdamseweg) gebouwd naar ontwerp van stadsarchitect Zuiderhoek.

HET DOEK VALT

Op 29 mei 1959 werd bij Slochteren een enorm gasveld ontdekt. Reden voor Amersfoort om de gemeentelijke gasproductie definitief te beëindigen. In 1963 stapte een groot deel van Nederland massaal over op aardgas; Amersfoort volgde twee jaar later. De vier gashouders werden afgebroken en in 1969 sloot de fabriek definitief haar deuren. De inboedel werd geveild en de opstallen gesloopt. Begin 1970 was bijna alles weg en in 1971 werden ook de aanvoerrails voor kolentreinen opgebroken. Het terrein van de gasfabriek was zwaar verontreinigd en moest worden gesaneerd. Bij deze bodemsanering in 1986-1987 werd de grond tot 7 meter diep afgegraven, afgevoerd en vervangen. Ook het grondwater onder het terrein werd nog lang intensief gezuiverd. Tenslotte werden in 1995, na vruchteloze pogingen van SIESTA (Stichting Industrieel Erfgoed van de Stad Amersfoort), de laatste gebouwen van de Gemeentelijke Gasfabriek afgebroken, de stokerij en twee kolenloodsen. Toen kon in 2010 begonnen worden met de bouw van het Eemplein. ●

Sjoerd Hekking baseert zich op Henk van Lee (*Het kwartier is om*, 2007), aangevuld met nieuwe feiten. Hekking was tot 2016 docent Kunst Beeldende Vorming Middelbaar Onderwijs aan Het Baarnsch Lyceum. Hij is sinds 2010 bestuurslid van Stichting Industrieel Erfgoed van de Stad Amersfoort (SIESTA).

Een stelletje ongeregeld

Archief Eemland wijdt een expositie aan het 75-jarig bestaan van kunstenaarsgenootschap De Ploegh. Wat dreef de oprichters, onder wie Toon Tieland, Johan Traarbach en Max Keuris? En waarom stapten ze er na verloop van tijd uit?

door WICHARD MAASSEN

Hoe de oprichting van kunstenaarsgenootschap De Ploegh precies in zijn werk ging, is onduidelijk. Statuten of een verslag van de oprichtingsvergadering zijn niet bewaard gebleven, of wellicht nooit gemaakt. De vroegste, met de handgeschreven notulen in Archief Eemland dateren van oktober 1945.

Over de aanloop is wel het een en ander bekend. De kiem van de vereniging werd gelegd vóór de oorlog, in de ouderlijke woning van Wouter Bakkenes (1920-1986) in de Tolijsstraat, hét trefpunt voor kunstenaars in de dop als Toon Tieland (1919-2006) en Max Keuris (1923-1979). Daar, en in voormalig café De Wapenroem, namen de jonge honden, van wie ook Johan Traarbach (1920-2006) er één was, een voorschot op een nieuwe kunstenaarsvereniging. Die moest een tegenwicht vormen voor het in hun ogen conservatieve Amersfoorts Kunstenaars Gilde (AKG), opgericht in 1934.

Zodra de oorlog was afgelopen, belegden Tieland, Traarbach, Keuris en Bakkenes, aangevuld met de snel weer uit beeld verdwenen Ton van Dolron (1920-1986) en Nico van Dijkhuizen (1921-1990), een eerste bijeenkomst. Na eindeloos gepraat riep er iemand 'Nou gaan

De oprichters van De Ploegh in 1947, met Max Keuris (2e v.l.), Toon Tieland (4e v.l.) en Johan Traarbach (uiterst rechts).

we ploegen!'. Dat is ook de titel van een tentoonstelling die half oktober van dit jaar van start gaat in Archief Eemland. Daar wordt stilgestaan bij 75 jaar De Ploegh, onder meer met stadsgezichten van Martin Brink, leermeester van Tieland en Traarbach. Verder zijn er tekeningen en ander klein werk te zien van de oprichters, affiches van exposities en foto's van plekken waar de kunstenaarsvereniging door de jaren heen was gehuisvest.

MET EEN 'H'

Aanvankelijk wilden de vrienden hun vereniging 'De Ploeg' noemen, niet wetend dat er al een kunstenaarsvereniging met die naam in Groningen bestond. 'We zaten daar niet mee', vertelde Tieland in een interview, vijftig jaar later. 'We zetten er gewoon een 'h' achter.' De mannen van het eerste uur waren 'een stelletje ongeregeld'. In de beginjaren vergaderden de leden om beurten bij elkaar thuis, waar het er uitermate gezellig aan

Een vroeg logo van De Ploegh.

toe ging. Gangmaker was Keuris, de eerste secretaris van de vereniging. De ironie driipt van zijn wijdloperige en met stripachtige figuurtjes opgefleurde verslagen.

Keuris gaf zijn kunstbroeders bijnamen. Traarbach werd getooid met de titel 'Het doek van de maand'. Hij kwam namelijk om de paar weken met een nieuw werk aanzetten. Vanwege de dikke contourlijnen op zijn schilderijen, een techniek voor het leven, noemde men Tieland 'Antoine le Contour'.

In juni 1946 kreeg De Ploegh haar eerste tentoonstelling, getiteld 'De kunst gaat door het land'. Die expositie in de Markthal werd door het publiek als schokkend ervaren. De stad was kennelijk nog niet toe aan een schilderij als dat van Keuris, van een blote kont op een wc-bril. Een boer in een pissoir (*Martdag*) van Traarbach deed eveneens veel stof opwaaien. Dat gold in mindere mate ook voor het schilderij *De broodprocessie* van Tieland, waarop een bloedrode Christus aan het kruis te zien was te midden van in de zon gloeiende korenvelden. Dat had hij zo genoemd omdat hij in de magere oorlogsjaren was gaan twijfelen aan zijn geloof.

In breder, kunsthistorisch perspectief was de kunst van Tieland en de zijnen helemaal niet zo revolutionair. Zij werden immers geïnspireerd door de Vlaamse expressionisten uit het begin van de 20e eeuw. Vernieuwend in de naoorlogse jaren waren de abstract expressionisten uit de Verenigde Staten, zoals Jackson Pollock en de van oorsprong Nederlandse kunstenaar Willem de Kooning. Dichter bij huis droegen Cobra-kunstenaars als Karel Appel en Corneille, met hun kleurrijke, aan kindertekeningen refererende werk, een verfrissend artistiek credo uit.

FUSIE

Ofschoon De Ploegh zich nadrukkelijk wilde onderscheiden van het AKG, werd al vanaf de start gesproken over een fusie. Rond 1950 leek de vereniging zelfs geen andere keus te hebben, want het ledental groeide nauwelijks. Gesprekken, waarvoor het initiatief lag bij het AKG ('twee organisaties in een kleine stad als Amersfoort is te veel'), liepen echter op niets uit. De Ploegh-leden waren te verdeeld. Bovendien nam het aantal leden in de loop van de jaren vijftig alsnog toe. In 1964 stonden 39 namen op de lijst.

In de daaropvolgende jaren stakte de aanwas. Enkele oudgedienden, onder wie Traarbach, zegden hun lid-

COLLECTIE GALERIE PARIN TOUVE

Johan Traarbach,
Martdag (1945).

ONTWERP BARBARA DIJKHUIS

Wichard Maassen,
journalist van AD
Amersfoortse Cou-
rant, is biograaf van
Toon Tieland, Johan
Traarbach en Max
Keuris.

maatschap op, omdat de sfeer hen niet meer beviel. Al in 1950 had Traarbach zich verzet tegen het aannamebeleid van De Ploegh, dat ook niet-Amersfoorters in staat stelde lid te worden: 'In godsnaam geen 'buitenlanders', we zijn een Amersfoortse schildersgroep.'

Hij kwam op zijn besluit terug. Jaren later, in 1980, verliet hij de vereniging voorgoed. 'De Ploegh is een vreemdelingenlegioen geworden', verwoordde Tieland, die gelijktijdig opstapte, hun gevoelens. 'Ik heb er geen contact meer mee.' (Keuris, te druk met zijn reclamewerk voor de studio van Joop Geesink, trok reeds in de jaren zestig de deur achter zich dicht.)

Op dat moment was de fusie al een feit; in 1975 ontstond het Amersfoorts Kunstenaars Genootschap de Ploegh. De kleinste partij, De Ploegh, dicteerde de voorwaarden. Daarbij speelde een belangrijke rol dat ze beschikte over een eigen expositieruimte, in de Muurhuizen, en goede internationale contacten. Ook de gemeente zette druk achter een samenvoeging; twee keer per jaar De Zonnehof afstaan voor een expositie werd haar te gortig.

'GEKNOEI'

Menig lid deed zijn best om de oprichters van De Ploegh te behouden voor de vereniging. Tevergeefs. Hun vertrek was onvermijdelijk geworden. Achter het excuus dat de sfeer verslechterde, ging een andere reden schuil: het abstracte werk van de jonge garde kon met name Tieland niet bekoren. In zijn ogen deden ze maar wat. 'Ik word soms moe van hun geknoei met het palet. Ze kunnen niet eens meer een stilleven maken.'

Zijn weerstand tegen moderne kunst was ironisch te noemen, want gold niet juist de drang naar vernieuwing in 1945 als de voornaamste drijfveer voor het oprichten van De Ploegh?

In de afgelopen decennia groeide AKG De Ploegh uit tot een bloeiende vereniging met bijna honderd leden. Hoewel de band met Amersfoort nog altijd hecht is – niet op de laatste plaats vanwege de eigen galerie in de Coninckstraat – werd de naam in 2013 omgedoopt tot Landelijk Kunstenaars Genootschap de Ploegh. De pioniers van weleer keerden zich waarschijnlijk om in hun graf. ●

Exposities ter gelegenheid van 75 jaar LKG De Ploegh in Archief Eemland/Eemhuis, Galerie De Ploegh, Rietveldpaviljoen en Museum Flehite. Zie agenda p.24.

MAX CRAMER MET PENSIOEN

Woordvoerder van het monument

Op 14 juli ging Max Cramer (1954) met pensioen, architectuurhistoricus en adviseur bij het gemeentelijk bureau Monumentenzorg. Hij was ruim 38 jaar werkzaam bij de gemeente Amersfoort en lange tijd redactielid van de Kroniek. Alle reden voor een vraaggesprek.

SIMON LAMME

door **TESSA BECKMAN**
en **YVONNE DE KORTE**

Max Cramer,
februari 2020.

Waar woon je?

Ik ben geboren en getogen in Hilversum, een plaats die bekend staat om de vele jonge monumenten en natuurlijk om de vele gebouwen van gemeentearchitect W.M. Dudok. Hilversum is omgeven door groen en er komen veel landschapstypen bij elkaar. Ik ben daar heel bewust blijven wonen, omdat ik in Amersfoort graag een zo onafhankelijk mogelijke positie als adviseur wilde hebben.

Welke opleiding heb je gehad?

In Utrecht heb ik kunstgeschiedenis gestudeerd, in een monumentaal pand aan de Drift. Al snel heb ik mij toen in de architectuurhistorie gespecialiseerd. Stage kon ik lopen in het Nederlands Documentatiecentrum voor de Bouwkunst (NDB) in Amsterdam, Stichting Ar-

chitectuurmuseum (SAM), de voorloper van het Architectuurinstituut in Rotterdam, om daar het Dudok-archief te ordenen. Dit resulteerde een jaar na het einde van mijn studie in 1981 in een tentoonstelling met catalogus over deze wereldberoemde bouwmeester. De expositie heeft in Hilversum, Rotterdam, Velsen, Delft en Gent gestaan.

Wanneer kwam je in Amersfoort?

Precies veertig jaar geleden. Mijn eerste baan was bij Bureau ir. F.J. Zandvoort, dat toen in de Marktgang was gevestigd. De gemeente Hilversum had het bureau, in vervolg op mijn Dudok-onderzoek, gevraagd ook de overige architectuur te inventariseren. Toen de gemeente Amersfoort hiervan hoorde, vroeg men mij dit ook voor Amersfoort te doen. Dit sloot aan bij de voorstellen uit de monumentennota *Vooruitstrevend Behoud* uit 1979. Zo kwam ik in februari 1982 in tijdelijke dienst bij de gemeente.

Wat was daar je eerste opdracht?

Het opstellen van een monumentenlijst. Dat was een fantastische periode, want wat is er nou leuker dan dat je je bureau mag laten staan en met notitieblok en camera naar buiten kan om straat voor straat te kijken wat je tegenkomt. Zo leer je een stad direct heel goed kennen. Op 30 december 1986 zijn in een keer 275 panden op de gemeentelijke monumentenlijst gezet. Twee jaar later volgden zestien stadsgezichten, waaronder veel wijken uit de Wederopbouwperiode. Amersfoort liep daar echt in voorop. Later zou dit het behoud betekenen voor de Bomenbuurt en de wijk Jeruzalem

JOS STÖVER

De wijk Jeruzalem in 2018, ontworpen door architect J.F. Berghoef in 1949.

Hoe was het toen bij de gemeente?

Ik had het grote geluk dat het hoofd Monumentenzorg, Cor van den Braber, mij alle ruimte gaf om mij in de jonge monumenten (1850-1940) te verdiepen. Bovendien kwam ik in een echte vakdienst terecht, met Ted Viergever als inspirerende directeur. Tot slot was daar wethouder Fons Asselbergs, architectuurhistoricus van huis uit die ik tijdens mijn stage in Amsterdam had leren kennen als directeur van het NDB. Dat was een unieke combinatie, die mij enorm inspireerde. Bovendien waren er collega's van andere afdelingen met wie je goed kon samenwerken en van wie ik veel geleerd heb. Dat was denk ik de periode dat er het meest integraal gewerkt werd, al heette dat toen nog niet zo.

Is de monumentenzorg erg veranderd?

Het vakgebied is in de afgelopen veertig jaar enorm verbreed. In het begin lag het accent op de rijksmonumenten of zoals Cor van den Braber altijd met een glimlach zegt 'de echte monumenten'. Daar kwamen dus al snel de gemeentelijke monumenten bij en bijna gelijktijdig de beschermde stadsgezichten. Maar daar bleef het niet bij. Het industriële erfgoed en de Wederopbouwperiode (1945-1965) volgden. En nu zijn veel gemeenten in Nederland bezig met Post 65, d.w.z. de architectuur van na 1965. Bovendien vraagt de nieuwe Omgevingswet om cultuurhistorische paragrafen van ieder gebied waarvoor een plan wordt gemaakt. Het is voor collega's wat wennen dat monumentenzorg dus ook bij gebieden als De Hoef en Vathorst een structurele rol gaat spelen.

Team Monumentenzorg, maart 2019.

V.l.n.r. Max Cramer, Eelco Dijkstra, Sandra Hovens, Saskia Stouten en Tessa Beckman.

Wat is de meerwaarde van erfgoed voor de stad?

Erfgoed is heel bepalend voor de identiteit van een stad, wijk en straat. Het maakt dat inwoners zich verbonden voelen met het verleden en zich willen inzetten om een herkenbare leefomgeving door te geven aan hun kinderen. Daarom zijn de jaarlijkse Open Monumentendagen zo belangrijk. Daar komen heel veel bezoekers op af. Een unieke kans om verhalen te vertellen waardoor de betekenis van monumenten nog meer gaat leven. Vanaf het begin hebben de gidsen van het Gilde Amersfoort een belangrijke rol gespeeld. En wat leuk is, is dat de laatste jaren ook Juniorgidsen zijn opgeleid; met hun enthousiaste verhalen weten zij een heel eigen doelgroep te bereiken. Om daaraan mee te mogen werken was een feest.

Wat betekenen de Oudheidkundige Verenigingen voor het erfgoed?

Zowel de Oudheidkundige Vereniging Flehite (OVF) als de Historische Kring Hoogland zetten zich volop in om het erfgoed onder de aandacht van hun leden te brengen. Er zijn ook nieuwe initiatieven: de *Zomerschool* dit jaar van de OVF is daarvan een goed voorbeeld. Ook de Stichting Industrieel Erfgoed in de Stad Amersfoort (Siesta) speelt een heel belangrijke rol. Zij brengen dit specifieke erfgoed met enthousiasme onder de aandacht van de Amersfoorters. Zo versterken deze organisaties het draagvlak.

Was er tijd voor andere dingen?

Ik heb het altijd belangrijk gevonden om naast het werk ook andere inspiratiebronnen te hebben. Zo ben ik jaren lid en/of voorzitter geweest van de monumenten- en welstandscommissies van Blaricum, Hilversum, Huizen en Utrecht. De ervaring die ik daar opdeed kon ik weer in Amersfoort gebruiken. Ook de met uitgeverij THOTH uitgebrachte Amersfoortse monumentenreeks vroeg de nodige aandacht.

DEBORAH HERDER

Wat is er leuk aan jouw werk?

Het samenwerken met collega's die hun vak verstaan, is inspirerend. Daarbij is voor Monumentenzorg het gebouw in wezen onze belangrijkste opdrachtgever. Wij zijn de woordvoerder van het monument dat niet kan

spreken, maar wel alles moet ondergaan. Dat vergt kennis en veel overtuigingskracht.

Wat is het hoogtepunt van je tijd in Amersfoort?

In zo'n lange periode zijn dat er veel geweest. Wat er voor mij uitspringt is het schrijven van de monumentennota *Amersfoort, goed bekeken* uit 1991 en de aanwijzing van het Bergkwartier als rijksbeschermd stadsgezicht. Het was bijzonder dat er in 2003 al een 'beschermend' bestemmingsplan lag – met veel dank aan collega Nicole Ludeking –, terwijl de aanwijzing door het rijk pas in 2007 een feit was. Een ander belangrijk moment was de innovatieve restauratie en herbestemming van het voormalige Gymnasium aan de Barchman Wuytierslaan. Ook het maken van de Cultuurhistorische Analyse (CHA) ten behoeve van het Bestemmingsplan Binnenstad met collega's Dick Schalks en Rainier Kok is een echt hoogtepunt. In de laatste perioden waren dat vooral de wederopbouwprojecten Ganskuijl, Jeruzalem en het Wooncollege aan de Kapelweg.

JOS STÖVER

Wat houd je nu nog bezig?

Ik ben heel benieuwd hoe het met het huidige stadhuis van architect ir. A. van Kranendonk gaat verlopen. Het ligt op zo'n mooie plek in het beschermd stadsgezicht; destijds een fantastische vondst van stadsarchitect Zuiderhoek. Niet iedereen heeft dezelfde waardering voor het gebouw. Het is in feite een heel zorgvuldig ontworpen stadspaleisje in de stijl van de Delftse School met een gesloten gevel, verwijzend naar de stadsmuur aan de Stadsring en met meer open gevels aan het Stadhuisplein. Het is in de democratiseringsperiode aan het eind van de jaren zestig tot stand gekomen. Het gebouw is juist daarom in het hart van de stad gesitueerd om zo een informeel contact met de burger mogelijk te maken. Het behoort dan ook tot één van de belangrijkste panden uit de periode Post 65 (1965-2000). Een goede herbestemming met behoud van de monumentale kwaliteiten, zal ongetwijfeld veel inspanning gaan vergen.

Hoe ga jij om met de huidige crisis?

Mijn werk bestond voor een groot deel uit het informa-

Stadhuis Amersfoort, in 1969-1974 ontworpen door ir. A. van Kranendonk. Een goed voorbeeld van Post 65.

Linksonder: Het Wooncollege na de herbestedingswerkzaamheden in 2018.

Uitreiking monografie over stadsarchitect David Zuiderhoek aan zijn zoon Arthur, door burgemeester Lucas Bolsius, mei 2017.

Tessa Beckman is adviseur ruimtelijke ontwikkeling/duurzame stad bij de gemeente Amersfoort en Yvonne de Korte is kabinetschef/adviseur Externe Betrekkingen gemeente Amersfoort.

JAN DERWIC

tie geven over het monument en het meedenken met eigenaren over hoe hun wensen binnen de randvoorwaarden kunnen worden gerealiseerd. Daarvoor is een overleg bij het monument – liefst in een zo vroeg mogelijk stadium – het meest effectief. Daar kan een beeldscherm echt niet tegenop.

Wat ga je na je pensioen doen?

Na 14 juli ga ik in Hilversum eerst met zes andere mensen een boek afronden over onbekende Hilversumse architecten. Daar werkt ook Anton Groot aan mee. Samen hebben wij vanaf 1985 veel geschreven: een boek over bouwstijlen en monografieën over de stadsarchitecten Van der Tak en Zuiderhoek. Een

publicatie over stadsarchitect Linssen is in voorbereiding. Daarnaast wil ik meer tijd vrijmaken voor stamboomonderzoek en het pianotrio waarvan ik deel uitmaak. Kortom, heel bang voor het bekende zwarte gat ben ik niet.

Wat weten mensen niet van jou?

Eind jaren negentig was ik als voorzitter van de kerkenraad in Hilversum Noord-Oost betrokken bij de bouw van een nieuw kerkgebouw. De Amersfoortse architect Jim Klinkhamer heeft samen met gemeenteleden een prachtig gebouw gerealiseerd, dat de naam *De Morgenster* eer aan doet. Ook ben ik de laatste jaren druk geweest met het opzetten van het Luther Museum Amsterdam. Dit is gevestigd in het gebouw *Wittenberg*, het door de Lutherse diaconie gebouwd *Oude Mannen- en Vrouwenhuis* aan de Nieuwe Keizersgracht in Amsterdam. Het 18e-eeuwse pand met prachtige regentenkamers en kerkzaal is in 2019 in samenwerking met het bureau *De Nieuwe Collectie* in een modern museum getransformeerd. ●

ANTON HAVELAAR

DE SCHENKING VAN... **Lex Hemels**

Afgelopen winter deed ik in het archief van het voormalige aannemersbedrijf van mijn grootvader en vader een bijzondere vondst. In het archief met bouwtekeningen trof ik een met aquarel ingekleurde tekening aan, gesigeneerd H.v.Oort. Het werk laat het Moederhuis van de Congregatie van de Zusters van Sint-Joseph aan de Barchman Wuytierslaan 55 in Amersfoort zien.

Ik vroeg mij af waarom deze tekening in het archief van het aannemersbedrijf L.J. Hemels & zoon zat en wie H. v. Oort was. Onderzoek wees uit dat het ontwerp van het Moederhuis van de hand van de Amersfoortse architect H. Kroes is. Toen werd mij duidelijk dat de vondst in het archief geen toevalligheid was. Mijn opa werkte vroeger vaak samen met architect H. Kroes. Naar Kroes' ontwerp bouwde hij onder andere de voormalige Sint-Jorisschool aan de Schimmelpenninckstraat/-kade en de kapel van het Sint-Elisabeths Gast- of Ziekenhuis aan de Sint-Andriesstraat. Op enigerlei wijze is mijn opa, denk ik, betrokken geweest bij de bouw van het Moederhuis. Dat is iets om nog verder uit te zoeken.

Mijn vader vertelde dat H. van Oort bevriend was met mijn opa. Naspeuring in Archief Eemland leidde naar Hendrikus Jacobus Dagobert van Oort, geboren te Zwolle, woonachtig in Amers-

foort op de Westsingel en van beroep bouwkundig opzichter. Net als mijn opa kwam Henk van Oort uit Zwolle naar Amersfoort. Zij kenden elkaar vermoedelijk al uit Zwolle en zetten hun vriendschap hier voort.

Mijn opa woonde op de Kamp, vlakbij Henk van Oort op de Westsingel.

De tekening is bijzonder, omdat er geen vergelijkbare afbeelding van het Moederhuis in de collectie van Museum Flehite was en ook niet in het Utrechts Archief (UA). Recentere foto's van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE) laten zien dat de moderne dakkapellen en de sloop van de schoorstenen het ontwerp van het Moederhuis geen goed hebben gedaan. De kwaliteit van het gebouwoontwerp door Kroes is op de tekening beter zichtbaar dan in de huidige situatie. Het gebouw dateert uit 1909-1910. Samen met het voormalige Retraitehuis op de BW-laan 53 (nu AZC) is het Moederhuis aangewezen als rijksmonument. Beide gebouwen nemen in het oeuvre van H. Kroes een belangrijke plaats in. ●

Het Moederhuis in 2000.

DE FASCINATIE VAN... **Hans Blom**

” Toen ik in Amsterdam medicijnen ging studeren, werd ik als eerstejaars geconfronteerd met het tentamen osteologie. Dat hield in dat je alle botjes van het menselijk lichaam moest kennen, inclusief de richeltjes en bobbeltjes waaraan de spieren gehecht zijn! En dat allemaal in het Latijn. Voor mij als HBS'er bepaald geen pretje. Maar het lukte en ik ging vrolijk verder met mijn opleiding. Geen haar op mijn hoofd die eraan dacht dat juist botjes nog eens mijn aan Amersfoort gerelateerde fascinatie zouden worden.

Geboren in 1952 groeide ik op in een boerengezin te Terschuur en zat ik op de Sint-Josephschool in Achterveld. Hier hadden in april 1945 de historische onderhandelingen plaatsgevonden tussen de geallieerden en het bijna verslagen Duitse leger.

Voor het uitgaansleven was er al gauw de focus op Amersfoort. Helemaal toen ik eerst de MULO aan de Westsingel en later de HBS van het Constantijn College doorliep.

Over die MULO kan ik me herinneren dat ik in schoolpauzes vaak met vriendjes door de straatjes van de binnenstad heb gelopen, maar dat de schoonheid ervan me destijds volledig ontging. Wél was ik tijdens proefwerken onder de indruk van het carillon van de

Onze-Lieve-Vrouwetoren. Omdat het dan muisstil was in de klas, kwamen de klanken daarvan betoverend over.

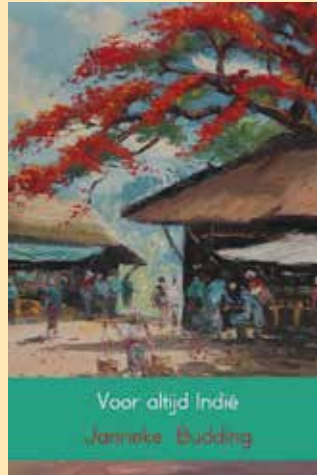
Na mijn afstuderen werd ik eerst militair arts en later huisarts te Hilversum. Samen met mijn vrouw heb ik daar 30 jaar praktijk gevoerd. Toen we beiden besloten met pensioen te gaan, verhuisden we naar de Keistad. Daar woont veel familie, maar bovenal is er meer te beleven in een prachtige historische setting.

Dat laatste boeit mij al vanaf mijn studententijd. Bijvoorbeeld dat er achter de rivier de Eem of Amer een veld lag dat (H)Amersveld werd genoemd. Dáár weer achter een dorp dat de naam Achterveld kreeg, terwijl Barneveld afkomstig is van Bronnenveld.

Toen mijn nieuwe overbuurman wees op de Oudheidkundige Vereniging Flehite werd ik meteen lid. Van het een kwam het ander en nu ben ik vrijwilliger bij het Centrum voor Archeologie Amersfoort (CAR). U raadt het al: met specialisatie botjes. Mijn medische achtergrond is daarbij een pré. Samen met voormalig fysiotherapeut Henk de Boer probeer ik 15e- en 16e-eeuwse skeletten te beschrijven en weer 'compleet' te maken voor verdere studie. Hoe leefde men in die tijd? Welke ziektes heersten er, enzovoort? Voor mij héél leuk en voor Amersfoort hopelijk nuttig! ●

Leden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite vertellen hoe hun specialisme ook waarde heeft voor het Amersfoortse erfgoed.

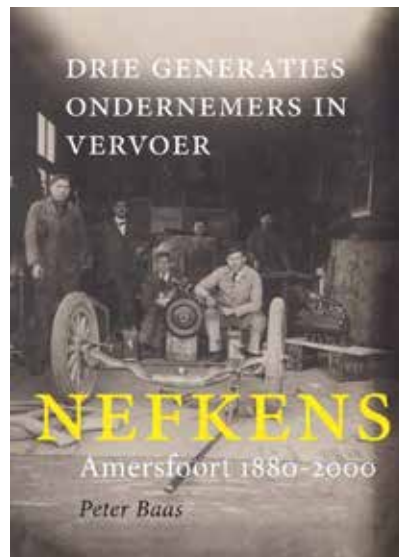
Janneke Budding, *Voor altijd Indië* (Uitgeverij Brave New Books, 2015), isbn 9789402135398, 264 pp, ca € 22. Het levensverhaal van een jong Amersfoorts stel, dat in 1939 vertrekt naar Nederlands-Indië. In het voorjaar van 1948 worden ze gerepatriëerd, na jaren van tempo doeloe, Jappenkampen, Bersiap en wederopbouw.

Riekje Hoffman, *Amersfoort festivalstad: inspirerende cultuur in het hart van Nederland* (Nijkerk, Nabij Producties, 2020), isbn 9789492055699, 208 pp, € 24,95 Rijk geïllustreerd boek over Amersfoort als festivalstad. Met ooggetuigenverslagen van publiek, organisatoren, sponsors en beleidsmakers.

Peter Baas, *Nefkens, drie generaties ondernemers in vervoer Amersfoort 1880-2000* (Aldus Uitgevers, 's-Hertogenbosch, 2020), isbn 9789070545444, 280 pp, € 25. De familie Nefkens heeft een belangrijk stempel gedrukt op de lokale transportrevolutie: de doorbraak van de fiets en de pioniersfase en uitbouw van de motorfiets, de auto en het openbaar vervoer.

Piet Smink, *De bevrijding van Hoogland door de Canadese troepen* (Hoogland, Historische Kring Hoogland, 2020), isbn 9789464021400, 80 pp, € 10 (gratis bij een lidmaatschap van de Historische Kring Hoogland).

In Hoogland zijn aan het einde van de Tweede Wereldoorlog veel slachtoffers gevallen. Dit boek schenkt aandacht aan de bevrijding door het Canadese leger en aan de gesneuvelde militairen.

De Takketoer (FASadE Amersfoort, 2020, € 2,50). Fietsroute met opdrachten voor kinderen van 10-12 jaar langs bijzondere oude gebouwen van stadsarchitect C.B. van der Tak. Op speelse wijze leren zij kijken naar architectuur en gaan het handschrift van de architect herkennen. Voor volwassenen is een fietsroutekaart verschenen (€ 4). Verkrijgbaar in het Rietveldpaviljoen en bij de VVV.

Bert van Beek, *Kwartierstaten Van Beek-Bleijendaal Engelhart-De Saegher Niënhuis-Kuijpers* (Sint-Michiëlsgestel, Bert van Beek (eigen beheer), 2020), isbn 9789088601590, 468 pp, prijs onbekend, in te zien bij Archief Eemland. Amersfoort komt voornamelijk voor in de eerste kwartierstaat van de familie Van Beek-Bleijendaal.

Boeken van Uitgeverij Toth voor € 7,90 bij Boekhandel Veenendaal, Langestraat 33 Amersfoort (zolang de voorraad strekt):

Max Cramer e.a., *Stadhuizen van Amersfoort*, isbn 9789068685336

Albert van Engelenhoven, *Middeleeuwse huizen in Amersfoort*, isbn 9789068684094

Sandra Hovens en Max Cramer, *De Koppelpoort*, isbn 9789068683745

Gerard Raven, *Monumenten in Hoogland en Amersfoort-Noord*, isbn 9789068686142

AGENDA

dinsdag 15 september 20 uur OVF-lezing (locatie nog niet bekend). Herman Bakker over 'Bouwvisies van schoolgebouwen in verleden en heden', Open Monumentendag 2020, thema 'Leermonument' (zie pp 8-9).

dinsdag 22 september 15-17 uur lezing en rondleiding VUA (Mondriaanhuis).

Diana Kostman (kunsthistorica) over *Mondriaan en de Eerste Wereldoorlog*. Aanmelden www.vuamersfoort.nl.

zaterdag 3 oktober 15 uur, lezing (Sint-Joriskerk). Sint-Jorislezing: Gerdi Verbeet i.h.k.v. 75 JAAR VRIJHEID. Reserveren verplicht 75jaarvrijheid@amersfoort.nl.

dinsdag 20 oktober 20 uur OVF-lezing (locatie nog niet bekend). Arend Ruizendaal over 'Oorspronkelijke beeklopen en oudste routes in Amersfoort'. Maand van de Geschiedenis, thema 'Oost-West'.

donderdag 22 oktober 20 uur NGV-lezing (De Brug). John Rutte over persoonsbewijzen en distributiebonnen in de Tweede Wereldoorlog. www.ontdekjouwverhaal.nl

maandag 26 oktober 11-13 uur, lezing VUA (Museum Flehite). Gerard Raven (historicus) over *Corona toen*. Aanmelden www.vuamersfoort.nl.

zondag 1 november 16 uur, toneel (Theater De Lieve Vrouw). 'Bep, dochter van Rietveld':

Audrey Bolder geeft stem aan de personages die het leven van het gezin Rietveld kleuren. Zie www.lieievrouw.nl

dinsdag 3 november 20 uur OVF-lezing (locatie nog niet bekend). Wim Hoeben (locatiemanager CC NL) over 'CollectieCentrum Nederland (CC NL) in Amersfoort, het gezamenlijke depot voor de rijkscollecties'.

maandag 9 november 20 uur lezing en concert (Sint-Joriskerk). Prof. dr. B.J.H. Aikema (Università degli Studi di Verona) over Caspar van Wittel. Concert Krijn Koetsveld en fluitiste Eleonore Pameijer. Info www.vanvitelli.nl (Stichting Vrienden van Caspar Van Wittel).

donderdag 26 november 17 uur (locatie nog niet bekend). Uitreiking Jaarboek Flehite 2020.

donderdag 26 november en 3 december 19.30-21.30 uur, lezing VUA (Fonteinkerk). Andrea Maddalena (architect) over Amersfoort: stedenbouw en architectuur. Aanmelden www.vuamersfoort.nl.

STAA-avond Amersfoortse Archeologie
De naar het najaar verschoven STAA-avond gaat helaas NIET door. Zo mogelijk zal de avond in voorjaar 2021 plaatsvinden. www.stichtingarcheologieamersfoort.nl

EXPOSITIES

MUSEUM FLEHITE

ingang Westsingel 50 – www.museumflehite.nl
t/m 24 januari 2021

BEP RIETVELD (1913-1999), SCHILDER – TEKENAAR IN OORLOGS- EN VREDESTIJD. De dochter van Gerrit Rietveld schilderde en tekende portretten en stillevenen. Bijzonder zijn haar kinderportretten, die zij maakte in verschillende Jappenkampen.

26 september t/m 8 november

VRIJHEID = VERBEELDING – kleine expositie t.g.v. 75 jaar LKG De Ploegh.

3 oktober t/m 22 november

WEEF! – Zeven kunstenaars reageren op het textielverleden van Amersfoort. In Museum Flehite en andere locaties. Zie www.weef.nu ook voor activiteiten, rondleidingen en lezingen.

ARCHIEF EEMLAND

Eemplein – 3e verdieping Eemhuis
www.archiefeemland.nl

verlengd t/m 4 oktober

AMERSFOORT BEVRIJD – VREUGDE EN VERDRIET

16 oktober 2020 t/m maart 2021

NOU GAAN WE PLOEGEN! – 75 jaar LKG
De Ploegh (zie pp 16-17).

NOG MEER 75 JAAR DE PLOEGH

GALERIE DE PLOEGH

Coninckstraat 58 www.deploegh.nl

26 september t/m 8 november 2020

OVERZICHTSTENTOONSTELLING

RIETVELDPAVILJOEN

Zonnehof 8 www.033fotostad.com

22 oktober t/m 8 november 2020

DE ZIELENROERSELEN VAN DE KUNSTENAAR

KRONIEK

verschijnt vier maal per jaar en is een uitgave van Stichting Flehite Publicaties.

U ontvangt het blad door lid te worden van:

- Oudheidkundige Vereniging Flehite voor €30,-, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt;
- Stichting Archeologie Amersfoort voor €25,- per jaar, met optie jaarboek Flehite.

Oudheidkundige Vereniging Flehite
Secretaris: Jan Carel van Dijk

Toscastraat 1 • 3816 TH Amersfoort

033 475 12 49

secretariaat@historisch-amersfoort.nl

www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite

Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort

033 247 11 00

info@museumflehite.nl

www.museumflehite.nl

Bezoekadres: Westsingel 50 en Breestraat 80

Open: di-vr 11-17 uur, za-zo en

tweede feestdagen 12-17 uur

Afdeling SO/Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort

033 469 59 34

ts.beckman@amersfoort.nl

Bezoekadres: Stadhuisplein 1

Open: ma-vr 9-17 uur

(graag op afspraak)

Archief Eemland

Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort

033 469 50 17

archiefeemland@amersfoort.nl

www.archiefeemland.nl

Bezoekadres: Het Eemhuis, Eemplein 73

Open: ma-vr 9-17 uur; inzien van originele

stukken alleen op afspraak

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)

Centrum voor Archeologie

Westsingel 46 • 3811 BB Amersfoort

033 463 77 97

fme.snieder@amersfoort.nl

www.amersfoort.nl/archeologie

www.stichtingarcheologieamersfoort.nl

info@stichtingarcheologieamersfoort.nl

Open: wo 14-16.30 uur en op afspraak

Redactie

Tessa Beckman • Jan Carel van Dijk •
Lydia Edelkoort • Joanne Fokkema •
Francien Snieder • Dirk Steenbeek

Redactieadres

Lydia Edelkoort, Museum Flehite

Breestraat 80 • 3811 BL Amersfoort

l.edelkoort@museumflehite.nl

De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur.

Meningen verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de Kroniek wordt mede mogelijk gemaakt door

<http://www.vandeburgtenstrooij.nl>